

Raina Blumenfeld

Райна Блуменфелд

Моите прадеди са дошли от Испания през 15 век, след като са били изгонени от кралица Изабела и са били приети от Османската империя. Всички евреи, които са дошли от Испания, се наричат сефарди. Езикът, който говорим, е старият испански - ладино, който е много ценен, защото почти никъде не се говори. Доколкото ми е известно, този език се поддържа само в Толедо и все по-малко хора го знаят – предимно от моето поколение. Младите не знаят ладино, защото ние не успяхме да им го предадем и затова се превърна в изчезващ език. До 1944 г. [9 септември 1944 г. е датата на комунистическия преврат в България] ние сме говорили този език, като дете аз също съм го говорила. Предавал се е от поколение на поколение, но след 1944 г. започна асимилация на еврейското население в България и този език “замря”. Самата аз чувствам голяма вина в себе си, че не съм научила децата си на този език. Те не го разбират и дори когато със съпруга ми сме искали да скрием нещо от децата си, сме разговаряли на ладино.

Спомням си баба ми по бащина линия и дядо ми по майчина линия от времето, когато съм била на около 5 години. В началото на 20-ти век дядо ми и баба ми по бащина линия са имали дванадесет деца, но четири са починали още когато са били много малки от болести. Семейството на баща ми живееше заедно в един двор в еврейската махала, известна като “Ючбунар” - по точно в “Коньовица” на ъгъла на улиците “Позитано” и “Перник”. Това е къщата, в която е живяло семейството на баща ми и в която съм се родила на 15 януари 1929 г. Къщата съществува и в момента.

Баща ми е имал брат, който е загинал в Балканската война, а една негова сестра е отишла в град Пловдив като слугиня в богато еврейско семейство, но там се случило така, че синът на собствениците на къщата, в която е работила, я е изнасилвил и тя не е понесла позора - хвърлила се е в река Марица, където се е удавила. Така в София са останали четирима братя и две сестри, които са живели заедно в един двор. Малките им къщи бяха разположени на близко разстояние една от друга в общ двор. Братята на баща ми се казват Аврам, Сабат и Яков. Баща ми се казва Йосеф, въпреки че е първороден син и според Библията той трябва да се казва Аврам. Баща ми беше англофил и съм чувала, че често е спорил с брат си Аврам, който е бил русофил. Сестрите на баща ми се казват Бука, която е по-голяма и Естер, която наричахме Стерина. Майка ми и баща ми са били най-много уважавани като най-големи в семейството.

По-голямата сестра на баща ми Бука е имала четири момичета и едно момче. Едното от момичетата нелегално заминава като девойка за Палестина през 1932-1933 г. След нея е заминал и синът на леля ми. По това време се е налагало да заминават нелегално и по различни пътища. През 1939 г. са решили да заминат и останалите в България леля Бука, съпругът ѝ Буко и децата им Рени и Мати. Решили да пътуват с турска гемия, която не е била много стабилна и близо до турския бряг гемията е потънала и цялото семейство се е удавило. Много малко хора са успели да се спасят при потъването на тази гемия.

Тъй като баба ми по бащина линия се е казвала Рейна, във всички семейства на нейните деца се е слагало името на бабата. По рождение и моето име е Рейна, под същото име съм завършила гимназия и не знаей по какви причини, когато постъпих на работа в министерството на вътрешните работи, получих документи с името Райна. Заради тази печатна грешка съм с името Райна. Въпреки това всички мои познати и роднини ме знаят като Рейна.

Родителите от страна на майка ми са от град Берковица. Майка ми е останала още съвсем малка сираче - когато е била на 5-6 години майка ѝ умира. Баща ѝ се е оженил повторно, но за много лоша жена, която се е отнасяла много зле с майка ми. От втория брак на баща си, майка ми има природени пет братя и сестричета. Още като дете тя е помагала в отглеждането им, натоварвала се много и като резултат е получила гърбица от много работа.

Баща ми Йосеф Израел Сабитай беше тенекиджия и водопроводчик. През 1928 г., една година преди да се родя, е имало много големи студове. Тогава са се спукали много водопроводни тръби и чешми. Това е отворило много работа за баща ми и той с много усилия е успял малко да се замogne и на мястото на едностайната къща е успял да построи къща с две стаи и кухня и с вътрешна тоалетна, което по това време е било много голяма рядкост. Имахме и топла вода от бойлер на въглища, който баща ми като голям майстор беше свързал с печката. В тази къща сме се родили четири деца – едно момче и три момичета. Всички деца спяхме в една стая - аз и сестрите ми на едно легло, а брат ми на диван. В по-малката стая живеях майка ми и баща ми. В такива условия израствахме и живяхме така до 1946 г., когато брат ми замина за Франция и освободи канаето. Баща ми е основал еврейското дружество “Мицва Цион” през 1928 г. Това дружество се е занимавало с благотворителна дейност и е подпомагало по-бедните граждани от еврейски произход в София. Баща ми взимаше участие в обществения живот на евреите в София като заедно с другите по-заможни граждани на София от еврейски произход участваше в разпределението на парични средства и предмети към най-бедните си сънародници чрез дружеството “Мицва Цион”.

Къщите в еврейската махала бяха разположени нагъсто двор до двор. До нас живеях само еврейски семейства. На съседната улица имаше и български семейства и аз лично имах много добра приятелка, която се казваше Кристинка. По-късно като девойки сме излизали пак заедно. Отношенията ни бяха винаги много добри. Но имаше и такива моменти, когато български момчета ни закачаха с израза: “хайде, Моше, на(към) Палестина!”. Майка ми ме учеше да им отговарям: “е хайде, ама не ни пускате!”. Тези моменти не ми бяха много приятни, но иначе хората се отнасяха към нас много добре. Освен това майка ми беше много милостива жена и винаги, когато останеше в повече храна, ме караше да я занеса на по-бедните хора.

Семейството ни живееше сравнително добре, защото баща ми се беше позамогнал от работата си като водопроводчик и тенекиджия и даже беше открил склад за старо желязо. Къщата, която беше построил на ъгъла на улиците “Перник” и “Позитано”, за онези години беше една от най-хубавите в махалата. През зимата се отоплявахме с въглища и имахме една барака, която беше пълна с въглища. Майка ми даваше по една кофа въглища на

всеки, който ѝ поиска – на никого не е отказвала и винаги се е смияла над по-бедните. По онова време имаше много бедни хора. В нашата махала живеяха по-бедните еврейски семейства. По-богатите евреи живеяха в по-централната част на София. След излизането през 1939 г. на “Закона за защита на нацията”, по-богатите евреи трябваше да напуснат центъра като нямаха право да обитават района отвъд булевард “Христо Ботев” и те се пренесоха към нашата махала.

Моят брат Израел е учил в еврейско училище, където е изкарал и прогимназия. Еврейско училище имаше на улица “Осогово” в нашата махала и в центъра - на мястото на хотел “Рила”. В момента тече голям спор за земята под хотела, защото еврейската общност е завела дело да си върне този имот. Сградата на централното еврейско училище е била разрушена по време на бомбардировките на София през Втората световна война. Голямата ми сестра е учила в еврейското училище до четвърто отделение. Когато дойде време и аз да започна училище, родителите ми ме изпратиха в българско училище по неизвестни за мен причини и не съм учила иврит. Ходила съм на забавачница в предучилищна възраст преди да започна в ходя в училище “Васил Левски” на улица “Димитър Петков”, където бях до четвърто отделение. След това завърших Тринадесета прогимназия на улица “Пиротска”. Любимият ми предмет беше химия. По-късно започнах много да харесвам астрономията и съм прочела много книги в библиотеките по астрономия. Силно впечатление ми направи фактът, че най-светлата звезда в небосвода не е Венера, а Сириус – съзвездие-куче.

Брат ми Израел е роден през 1923 г. и е архитект. През 1946 г. замина за Париж като делегат на една еврейска конференция и остана там. Когато е бил малък всички са се обръщали към него с умалителното Израелтико. Затова после му остава името Тико и всички го наричаме така. Документите, които си е извадил във Франция, вече са на Тико Жозифорд – от Йосеф става Жозифорд. Той живее от много години там. Има семейство и три дъщери, които са вече доста големи, но не са омъжени. Има две специалности – архитектура и урбанизъм. За да може да преподава, трябваше да специализира в Алжир, където живя десет години и след това се отдаде на професурата си. Брат ми успя да дойде в България едва след 19 години от заминаването си, тъй като по това време се е водил невъзвръщенец, който е емигрирал без официално позволение от властите. Успял е да дойде благодарение на това, че не се е казвал Израел Йосиф Израилов, а Тико Жозифорд. Затова не са могли да установят кой е всъщност. Пристигна през Югославия с автомобил със съпругата си и едното си дете.

Голямата ми сестра Ребека е родена през 1925 г. и работеше като шивачка. Омъжи се и има две деца – Мариана и Марио, които също си имат семейства с по едно дете. През 1986 г. за нещастие я блъсна полицейска кола и почина. Другата ми сестра се казва Зюмбюла, която наричаме Зелма. Тя е родена през 1931 г. и е завършила медицина. Има една дъщеря – Стела. Дълго време работи в България като лекар и след това замина за Алжир, където брат ми беше на специализация. Той взе при себе си и майка ми и сестра ми. Там сестра ми работи известно време и се омъжи за един белгиец. Съответно отиде да живее в Белгия, където прекара десет години и се сдоба с едно момиченце. Раздели се с белгиеца и се върна в България. Сега е пенсионерка. Нейната дъщеря завърза добри отношения с едно момче в Белгия и сега живее с него във Виена. В момента моята сестра е там и помага в отглеждането на тяхното бебе.

Аз се омъжих за разлика от другите и навярно за мой късмет за младеж, който е “ешкенази”- немски евреин. По онова време беше голяма гордост ако можехме да се кръстосаме, защото немските евреи бяха едно стъпало по-високо от нас, испанските евреи - сефардите. Съпругът ми се казва Хаим Барух Блуменфелд. Произходът на неговия баща идва от Румъния. Неговият баща е избягал от румънската армия през Балканската война [1912], озовал се е в град Хасково, където е срещнал майката на моя съпруг. След като се оженили, първо им се родила дъщеря, която е с четири години по-голяма от Хаим. Когато той е едва на шест месеца, заминават за Палестина. Майка му е била плетачка на машина, баща му - тенекиджия като и двамата са заминали с оборудване, което им е било необходимо, за да упражняват занаята си. Живели са в Палестина шест години, но там не са успели да се адаптират. Продали са всичките машини и през Турция са се върнали в България. Запознах се със съпруга ми в София през 1946 г. Имахме три години любов преди да се омъжим. Аз се омъжих когато бях на 19 години - през 1948 г. и се преместих да живея на улица “Братя Миладинови”, където ми се родиха двете дъщери. Така в нашата къща на улица “Перник” останаха да живеят майка ми и едната ми сестра. През 80-те години получихме апартамент и тогава майка ми и сестра ми отидоха да живеят на “Братя Миладинови”.

Моят съпруг Хаим Блуменфелд е учил в еврейско училище до пети клас, който представлява първи гимназиален клас. След около четиридесет години, когато се възобнови връзките на България с Израел, изведнъж всичките му знания се възстановиха. Трикратните ни посещения в Израел и многото гости, които започнаха да идват, възстановиха напълно неговия иврит и той започна да говори много свободно и много хубаво езика. Всички много му се чудеха, но изглежда ивритът се е учил много добре навремето в София.

Имам две дъщери, които вече са големи, омъжени са и имат по две деца. Малката ми дъщеря, която се казва Зоя, има две момчета, които преди две години се изселиха в Израел. Там успяха бързо да се устроят много добре с помощта на нашите роднини, които успяха да се изселят през 1948-1949 г. Много бързо се адаптираха и научиха езика; дори вече успяха два пъти да си дойдат в България. Аз съм ходила три пъти до Израел – през 1966 г., 1987 г. и 1992 г.

До 1944 г. празнувахме всички еврейски празници така, както трябва. Празнувахме си еврейската нова година, Песах - в продължение на осем дни, през които вкъщи ядахме само безквасен хляб – маца и бойо [В по-стари времена по-бедните евреи са замесвали питки само със вода и брашно без сол и квас – това е т. нар. “бойо “] Спомням си, че имаме домашна помощничка, която изпращахме при съседите ни да яде хляб, защото вкъщи хляб не се внасяше. За Великден всички домакински съдове трябваше да се подменят, за да са чисти и пасхални. Тези съдове се изнасяха само за празника и се прибираха в мазето през останалата част от годината. Цялото приготвяне за празника се правеше от майка ми. От тази маца тя правеше баница, а от наkisната и изстискана маца заедно с яйца се пържеха прословутите “бурмоелос”- сладки или солени, които се превръщаха във всекидневна закуска. Майка ми излизаше на двора и на един котлон с въглища всяка сутрин ни приготвяше “бурмоелос”. Майка ми правеше и кюфтета от праз, които наричаме “фритикас” от праз. На масата имаше и всичко, което можеше да се приеме като кашерна храна. Когато трябваше да се готви пиле, мен ме пращаха в синагогата, където пилето

трябваше да се заколи по ритуален начин от шохета. В квартала имаше специална месарница, където ни продаваха кашерно месо – предимно телешко, а свинско месо не влизаше вкъщи.

Специално за Песах нашата къща, тъй като беше най-голяма, се изпразваше от мебели – от легла, гардероби и други и всичките семейства, които живеяха в двора, слагаха по една маса в празната стая и там се събираха да приготвят ястията, които са необходими за празника. Баща ми като най-възрастен четеше “агада-та” [Ладино е езикът на сефардските евреи и пълното заглавие на историята на евреите на този език е “La agada des moestros padres”] или еврейската история на ладино. На масата винаги имаше маца, бойо и една специална смес, която се приготвяше от орехи, някакъв мармалад, фурми и стафиди. Всичко това се смесваше и се поставяше в лист от маруля. Това се правеше за благоденствието на страната, където тогава беше Палестина. Това ястие се нарича “ахароса”. Когато баща ми четеше историята, на децата се връзваше в една салфетка по едно парче от бойо и маца и ни даваха да си го метнем на гърба, за да сме готови за Палестина. Всеки трябваше да си вземе и да хапне от ястието, което се споменаваше в историята. На другия ден майка ми и баща ми се обличаха хубаво и отиваха на синагога. Майка ми задължително слагаше шапка, а баща ми дълъг талет, изработен от копринен шантун с традиционните черни ленти и с ресни накрая, и кипа.

Семейството ни празнуваше Шабат. Майка ми пазаруваше и готвеше още в петък. В събота вечер се събирахме цялото семейство. Сервирах се традиционните ястия – например пилето, което е заклано в синагогата, баница “пастел” с телешка кайма, купена от кашерната месарница, пилешка супа или супа топчета от тази кайма и си спомням, че дори да има една круша на масата, баща ми я режеше на четири и даваше по едно парче на всяко дете. На синагога се ходеше в петък вечерта преди Шабат, както и в събота сутрин на самия празник. Обстановката на Шабат винаги беше по-специална и по-тържествена от другите дни. Трапезата беше винаги богата и пълна с кашерна храна. На Шабат баща ми четеше също историята на еврейския народ на ладино.

Празнувахме и Пурим. Тогава ходехме маскирани по улиците и децата изнасяха програми, за които им даваха пари. Празнувахме Фрутас – деня на плодовете. Първият ден на този празник е когато в Палестина цъфтят бадемите. Самата аз съм родена на този празник. Датата на празника Пурим се мени спрямо официалния календар и затова рожденият ми ден не винаги съвпада с празника. Винаги празнувам рождения си ден на 15 януари. Тогава майките ни навързваха 40 вида плодове в една торбичка и на сутринта, когато се събуждахме, намирахме по една такава торбичка до леглото. Тогава главната еврейска улица беше “Позитано” и там имаше много магазини, от които можеше да се купят такива плодове. Всяко семейство купуваше според възможностите си плодове, за да може да отпразнува Деня на плодовете.

Другият голям празник е празникът на светлината или както го наричаме – Ханука. Историята на този празник гласи, че след като римляните са опустошили храма и са поставили там своите идоли, пет хиляди бойци, които са се нарекли макабейци, освобождават храма и искат да запалят свещта да гори в храма, но не могат да намерят онова специално олио, което трябва да гори. Накрая намират в едно канче съвсем малко от

това олио, което трябва предварително да се обработи, за да гори. Става така, че това малко количество олио е горяло в продължение на осем дни и затова за този празник има специални свещници с осем свещи и всеки ден в чест на този празник на светлината се пали по една от тези свещи.

На големия празник Кипур не се яде цял ден докато не залезе слънцето. Последното приемане на храна е от предишната вечер в шест часа. Спомням си, че и децата не ядахме в памет на всички загинали за Палестина (тогава). Ние, децата, държахме само по една дюла в ръката, която да миришем и си показвахме езиките, за да докажем, че не сме яли – езикът като е бял доказва, че не си ял и си издържал през тези часове, през които не трябва да се яде.

Като малка знаех много игри, които вече не се играят. Момчета и момичета играехме на “Кралю-Порталю”. Тази игра се знаеше не само от еврейското население в София. Две момчета се хващат за ръце и ги вдигат високо. Всички останали се нареждат един зад друг и преминават между тях. През това време пеem песнта “Кралю-порталю, отвори порти, че ще замине царската войска. Отворете, затворете, само един оставете!” При последната дума двамата, между които преминаваме, свалят рязко ръцете си и хващат някого. Последният, който остане, застава да държи високо ръце и така всичко се повтаря. Играехме и на мъжката игра “джелик” - изкопахме дупка, слагахме парче дърво върху нея и с друго дърво трябваше да го изхвърлим колкото се може по надалече.

Когато бях малка много често ходехме на почивка. Това се налагаше, защото баща ми страдаше от ишиас и всяко лято отивахме на топли бани в Горна баня [село до София, което сега е квартал на София]. Тогава натоварвахме една каруца с домашен багаж, наемахме една стая в селото и изкарвахме по един месец. Три години ходихме в Горна баня и три години - в Овча купел. Майка ми тогава се грижеше много добре за четирите си деца и всяка сутрин ни приготвяше “шато”. Приготвя се от хубаво разбит белтък, след това се слага жълтък, разбърква се и се добавя захар и това се яде с хляб. Няма да забравя един случай, когато цялото ни шестчленно семейство се бяхме събрали в една беседка в Овча купел да се храним. Тогава една жена, която също беше квартирантка в къщата като нас, попита майка ми дали всичките деца са нейни. Майка ми отговори с една поговорка на ладино “Окото ти – в кошница!”. Това означава нещо като предпазване от чужди лоши мисли.

През 1939 г. излезе закона за защита на нацията и на евреите бяха сложени жълти значки. Вече бях навършила 10 години и затова сложиха и на мен. Спомням си, че в стопанското училище, където съм учила, освен мен имаше и още едно момиче от еврейски произход - и двете носихме значки. Това не беше особено голям проблем, защото другите момичета не обръщаха внимание на това.

Преди да ни изселят започнахме да разпродаваме покъщнината си. Идваха хора от селата, които купуваха на безценица мебелите ни. Не продадохме абсолютно всичко. Много вещи останаха в къщата. Например майка ми беше приготвила един куфар чеиз за нас, трите момичета. Беше го дала на свои познати да го съхраняват, но така и не го видяхме повече. През 1943 г. ни изселиха в град Фердинанд [днес Монтана]. Там ни изолираха в един еврейски квартал [населено от местни евреи място в града] с два часа право на излизане.

Получи се нещо много куриозно. В София баща ми имаше един работник в тенекиджийската работилница, който се казваше Пено. Този Пено пък имаше работилница във Фердинанд. Баща ми влезе във връзка с него и този път баща ми стана негов работник. Тогава нямаше право на работа, но баща ми отиваше там нелегално и му помагаше в работилницата.

Фердинанд беше малък град с население около 5000 души. Живеехме в много лоши условия. Първоначално бяхме настанени в едно училище заедно с още десет семейства. Все пак ние, децата, не сме почувствали нещата така, както нашите родители, които се бореха за насъщния ни хляб. От друга страна, вече като младежи, може би еврейският ген е такъв, живеехме изключително организирано и това ни помагаше да се справяме с негодите. Имахме разрешение от властите да излизаме само между 17 и 19 часа. През останалото време това ни беше забранено. През тези два часа свобода неизменно се събирахме и си правихме литературни вечери с много поезия и песни. Тогава не скучаехме, четяхме много, разменяхме си много литература. Спомням си, че съм прочитала по над 50 страници за един час. Имахме един богат и интензивен културен живот, защото нямаше друго занимание. Не ни позволяваха да работим и да излизаме и затова имаше възможност за такива занимания.

След известно време ни позволиха да си наемем квартира и ние заедно с едно близко семейство, които ни бяха съседи в София, наехме една тристайна селска къща. Собствениците отидоха да живеят в плевнята, а в едната стая на къщата се настаниха моите родители, във втората стая се настаниха мъжът и жената от другото семейство, а на нас, децата, ни сковаха два реда дървени нарове в третата стая, където спяхме общо шест деца. Така прекарахме времето до 9 септември 1944 г. [Датата на комунистическия преврат в България]. През това време дойде известие, че къщата ни е продадена. В съобщението беше обявена сумата, за която е продадена къщата и данъците, които са били начислени. Подканваха баща ми да си вземе парите от продажбата. Тогава баща ми заяви, че няма къща за продаване и че не желае да вземе никакви пари. Така продажбата на къщата не се осъществи.

Когато се върнахме около 9 септември 1944 г., заварихме в нашата къща да живеят чужди хора. Заведохме веднага дело, за да си я възвърнем. През това време живеехме при един от братята на баща ми, който разполагаше със стая и кухня като на нас ни отстъпи стаята, а той живееше в кухнята. След време успяхме да си върнем къщата, която още съществува на улица "Перник". В момента тази къща стои празна. Дълго време там живях моята племенница, но тя си построи апартамент, в който се премести. Опитавме да я дадем под наем, но нещата не потръгнаха и предпочитаме да я държим празна.

Спомням си, че след 1944 г. получавахме помощи от еврейската фондация "Джойнт". Специално парични помощи не сме получавали, а предимно храни и дрехи. Можехме да получим по шест дрехи на човек и ние като шестчленно семейство получихме доста дрехи. Голямата ми сестра се беше научила да шие и вземахме големи дрехи по заръка на баща ми, които сестра ми преправяше. Спомням си, че тогава за първи път опитах маргарин, даваха ни и шоколади, одеяла. Тези помощи започнаха от първите години след войната и продължиха до 1948-1949 г., когато по-голямата част от евреите се изселиха в Израел. По време на голямата криза в България в началото на 90-те г. също получихме голяма помощ с

храни.

След 9 септември 1944 г. като ученичка бях член на Единния младежки ученически съюз и имах леви убеждения. След това станах член и на Революционния младежки съюз. Клубът на тази организация се намираше в квартала ни на улица "Странджа". Там се запознах с моя бъдещ съпруг. Той беше член на комунистическата партия, а аз – не.

Преди да ни изселят бях изкарала една година в професионално училище. След това няхме право на образование, но като се върнахме издържах изпит за шести клас и след една година се дипломирах. Започнах работа като търговски работник в магазини и складове. На работното си място никога не съм имала проблеми заради еврейския си произход. По-скоро усещах една скрита асимилация на евреите, която се изразяваше в невъзможността да говорим открито ладино и в притеснението от по-различните ни имена. Моят съпруг не разрешаваше вкъщи и по улиците да се говори на ладино и когато трябваше да съобщаваме имената си за издаване на някакъв документ, или да се удостовери самоличността ни, съпругът ми винаги ме караше да съобщавам първо моето име, което звучи като по-българско - особено след грешката, според която от Рейна станах Райна. Неговата фамилия Блуменфелд беше неразбираема за българите. Имаше случай, когато дори една медицинска сестра се затрудни да изпише фамилията му. Въпреки това аз много се гордея с фамилното си име. Дори когато се роди втората ни дъщеря, когато разбрах, че е момиче съжалих, че няма кой да наследи това име [Жените в България по традиция приемат фамилното име на съпрузите си].

Искам да подчертая, че мъжете евреи изтърпяха огромно натоварване по време на изселването и на техните плещи падна цялата грижа за изхранването на семействата им. Много млади мъже починаха заради огромния тормоз, на който са били подложени. В това число влиза и баща ми, който ни напусна едва на 47 години. Бащите на много мои приятелки и роднини също си отидоха млади вследствие на това, което са преживели.

Когато се роди първата ни дъщеря трябваше да я кръстим с име от рода на съпруга ми. Халдейците [немските евреи] обаче имат обичай да не кръщават дете с име на жив дядо. Затова първата ми дъщеря беше кръстена на името на пращядо си от страна на съпруга ми, който се е казвал Херцел. Затова я кръстихме Херцелина Блуменфелд. Преведено това означава "сърдечна", "цветнополска". Втората ми дъщеря се казва Зоя. До шестия ден след раждането още се чудех какво име да ѝ дам. Тогава попитах по-голямата ми дъщеря, която вече ходеше на детска градина и тя пожела малката ѝ сестра да се казва Зоя. И двете ми дъщери имат смесени бракове – женени са за българи. Имат по две деца – синовете на Зоя се казват Мартин и Андрей, а Херцелина има син Виктор и дъщеря Ирена. Синовете на Зоя зачитат еврейските традиции и имат намерение трайно да се установят в Израел.

Голямата ми дъщеря Херцелина е фармацевтка и се занимава с две аптеки. Добре се е устроила, но сега е изключително заета с проблемите, които в момента има дребният бизнес в България. Отделя цели дни за бюрократични неща. Съпругът ѝ е текстилен инженер и му е много трудно да си намери работа. Малката ми дъщеря е икономистка. Нейният съпруг също е икономист и едва преди няколко месеца успя да си намери работа във фирма за марков алкохол.

През 1948-1949 г. всичките ми роднини заминаха за Израел. През следващите години връзките ми с роднините в Израел бяха ограничени. Моят съпруг работеше в системата на министерството на вътрешните работи и заради това неговата сестра не успя да замине за Израел. През 60-те и 70-те години отношенията между България и Израел не бяха много добри. Имахме известни проблеми с властите, били сме викани за обяснения. Едва когато съпругът ми беше изпратен в Съветския съюз на обучение, неговата сестра се възползва и през 1964 г. замина. Викали са ни и заради това, че брат ми емигрира във Франция през 1946г. и беше обявен за невъзвръщенец.

Със съпруга ми бяхме на почивка в Унгария след събитията от 1956 г. Бях против така предизвиканите военни действия още повече, че там видях съвсем млади мъже с побелели коси от ужаса, който са преживели. Сега оценявам положително отварянето на Източна Европа към Запада. Така се преустанови делението и конфронтацията между световните общества. С тази промяна се получи едно облекчение в световната политика.

Пенсионирах се през 1984 г. Една жена на 55 г. може още много да работи, но съпругът ми си беше счупил крака и аз бях принудена да остана вкъщи да го гледам. Преди политическата промяна в България от 1989 г. [падането на Тодор Живков от власт] животът ни беше по-добър. Съпругът ми имаше много добра заплата, след това и пенсия. Имахме много добър живот, пътувахме много, имахме добри приятели. Непрекъснато посещавахме кина, театри, ресторанти. Аз съм свикнала с този начин на живот и сега културният живот много ми липсва. Преди 1989 г. със съпруга ми ходихме често на курорт и дори когато ни предложиха място край морето, съпругът ми го отказа, защото можехме да отидем на почивка където пожелаем. Голямата ми дъщеря обаче се запали от идеята да има вила за почивка и с голямо желание ходи на Лъкатник, където има място с къща.

Сега с клуба "Златна възраст" към софийската ни организация "Шалом" посещаваме концерти и театри винаги щом има такава възможност. Малко е трудно това, че трябва да се прибирам късно вечер, защото сега има голяма престъпност. Имам една приятелка от блока, в който живея и въпреки, че тя е много по-млада от мен, излизаме и се прибираме заедно. Винаги взимам по две покани за театър или концерт – едната е за моята приятелка - и така задоволявам страстта си към културните мероприятия.

Дъщеря ми намира, че се разнообразявам много добре и повече от нея. Тъй като имам инвалидност втора група, участвам в ръководството на секция "Инвалиди". Там също имаме организационен живот. Събираме се един път в месеца, правим си съобщения и се опитваме веднъж в месеца да посетим някое театрално или музикално представление. Билетите се плащат от общността. Този месец ще посетим представлението на музикалната рок опера "Исус Христос Суперзвезда" в Държавния музикален театър "Стефан Македонски". Там съм гледала великолепни мюзикъли, но за тази рок-опера чух негативни коментари. Все пак Андрю Лойд Уебър е голямо име като композитор и ще отидем на представлението.

Бях на гости на брат ми във Франция в годината, когато почина съпругът ми. Брат ми ме покани, за да ме разведри, тъй като бях много съсипана. Ходихме и в Италия на фестивал на Росини. След това бях на гости на племенницата ми във Виена. Тя ни заведе два пъти на синагога, която беше много хубава, но нашата в София е още по-хубава. Организацията там обаче е по-добра. Канторите в синагогата във Виена бяха много добри тенори и пееха

великолепно. Толкова много ми хареса, че когато излязохме, аз, сестра ми и племенницата ми запяхме една еврейска песен на иврит. Тогава една жена дойде и ни прегърна, защото ѝ бяхме направили впечатление, че сме еврейки и знаем тази песен.

Пътувала съм три пъти до Израел – през 1966, 1987 и 1992 г. За половин век Израел се превърна от пустиня в градина. Въпреки всички усилия на еврейската държава, положението на хората продължава да е тягостно заради конфликта с арабите. Хората в Израел живеят ден за ден и правят всичко максимално добре, защото живеят в несигурност за утрешния ден. Синовете на дъщеря ми Зоя живеят и работят там от две години и благодарение на еврейската солидарност на роднините ми успяха да се устроят добре. Смятам, че Америка трябва да насочи усилията си в борбата срещу тероризма и в Израел, където в последно време терорът върху населението се увеличи.

В момента аз съм вдовица от близо две години. Моят съпруг почина през 2000-та година от много тежко заболяване. С него съм живяла много добре и сега много ми липсва. Живея сама вкъщи. Децата ми си имат своите ангажименти. Добре са устроили живота си и нямат време за мен. Еврейската общност ми помага да си разнообразя живота. Посещавам в понеделник и сряда клуб “Здраве”, където няколко години бях касиер. Участвам в клуб “Ладино”, където се надявам да възстановя познанията си по този език. През лятото ще се проведе събиране на евреите, които говорят ладино - “Есперанса”, където и аз ще взема участие. Посещавам клуб “Златна възраст” и всички мероприятия, които се организират.